

VAN İLAHİYAT DERGİSİ

Van Journal of Divinity

ISSN: 1300-4530 | e-ISSN: 2667-615X

Haziran / June | 2024/12/20

Hadisler Arasındaki İhtilafı Gidermede Cem' ve Te'lif Yönteminin Kullanılması: Zeydî Muhaddis Ahmed b. Süleyman (öl. 566/1171) Özelinde Bir İnceleme

*The Use of Combination and Compilation Methods in Resolving the Disputes Between
Hadiths: Specific to Zaydî Narrator Aḥmad b. Suleimān (d. 566/1171)*

SEMİH YOLAÇAN

Dr., Bağımsız Araştırmacı

Dr., Independent Researcher

semihyolacan26@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8917-002X>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 09 Ağustos/August 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 6 Mart/March 2024

Yayın Tarihi | Published: 15 Haziran/June 2024

Bu çalışma, yazarın 2022 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamladığı "Usulü'l-Ahkâm Eseri Bağlamında Zeydî Muhaddis Ahmed b. Süleyman'ın (öl. 566/1171) Ahkâm Hadislerini Yorumlama Esasları" isimli doktora tezi esas alınarak üretilmiştir. /: *This study was produced based on the author's doctoral thesis titled "Zaydî Muḥaddis Aḥmed b. in the Context of Uṣūlu'l-Aḥkām Work. Principles for Interpreting the Aḥkam Ḥadiths of Suleimān (d. 566/1171)", which he completed within the Institute of Social Sciences of Eskişehir Osmangazi University in 2022.*

Atıf | Cite as

Yolaçan, Semih. "Hadisler Arasındaki İhtilafı Gidermede Cem' ve Te'lif Yönteminin Kullanılması: Zeydî Muhaddis Ahmed b. Süleyman (öl. 566/1171) Özelinde Bir İnceleme". *Van İlahiyat Dergisi* 12/20 (Haziran 2024), 7-21. <https://doi.org/10.54893/vanid.1340348>.

Yolaçan, Semih. "The Use of Combination and Compilation Methods in Resolving the Disputes Between Hadiths: Specific to Zaydî Narrator Aḥmad b. Suleimān (d. 566/1171)". *Van Journal of Divinity* 12/20 (June 2024), 7-21. <https://doi.org/10.54893/vanid.1340348>.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Hadisler Arasındaki İhtilafı Gidermede Cem' ve Te'lif Yönteminin Kullanılması: Zeydî Muhaddis Ahmed b. Süleyman (öl. 566/1171) Özelinde Bir İnceleme*

Öz

Aralarında ihtilaf olduğu düşünülen rivayetler hem Ehl-i sünnet hem de bu düşüncenin dışındaki İbâdî ve Şîî uleması nezdinde problem olarak addedilmekte ve bu durum günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu durum iki ekolün müntesiplerini de hadisler hakkında olumsuz kanaatlere sevk edebilmekte ve hadislerin güvenilir olmadığı düşüncesini akıllara getirebilmektedir. Hz. Peygamber'in hadisleri hakkında oluşan bu menfî durumun giderilmesi, İslâm toplumu içerisinde meydana gelen tartışmaların ve neticesinde oluşan gruplaşmaların en aza indirilmesi konusunda da yardımcı olacak bir adım niteliğindedir. Bu sebeple hadisler arasında görülen çelişkilerin giderilmesi için belirlenecek ve uygulanacak yöntemler büyük önem arz etmektedir. Ehl-i sünnet ve Şîî ulemasının çalışmaları neticesinde hadisler arasında görülen ihtilafın giderilmesi konusunda hatırı sayılır bir literatür meydana gelmiştir. Bu birikimden faydalanmak, görülen problemin çözümünü kolaylaştıracak en elzem adımdır. Zira her ne kadar aramızda tarihsel bir uzaklık olsa da selef âlimlerinin çalışmaları günümüz problemlerine de çözüm üretebilecek ipuçlarını haiz olabilir. Bunun yanında bu tür çalışmaların sadece Ehl-i sünnet bakış açısı ile değil farklı düşüncelerin penceresinden de ele alınması, çalışmalara pozitif anlamda derinlik kazandıracaktır. Şîa içerisinde Ehl-i sünnet düşüncesine ılımlı bir yaklaşım sergileyen Zeydiyye, bu anlamda dikkate alınması gereken bir mirasa sahiptir. Bu makale ile Zeydî geleneğin muhtelifü'l-hadis ilmi alanındaki çalışmalarından istifade etmek amaçlanmıştır. Ahmed b. Süleyman (öl. 566/1171), hicrî 6. asırda yaşamış, Zeydiyye mezhebinin önemli bir temsilcisidir. Usulü'l-ahkâm el-cami' limesaili'l-helali ve'l-haram adlı eserinde cem' ve te'lif yöntemini kullanarak hadisler arasındaki ihtilafı giderme konusuna ışık tutacak örnekler ortaya koyduğu görülmüştür. Uşûlül-ahkâm adlı eseri çerçevesinde onun cem' ve te'lif yöntemini kullanımına dair örnekler "tahsis, takyîd ve hamletmek" başlıkları altında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Muhtelifü'l-hadis, Cem' ve te'lif, Ahkâm hadisleri, Zeydiyye, Ahmed b. Süleyman, Usulü'l-ahkâm.

The Use of Combination and Compilation Methods In Resolving the Disputes Between Hadiths: Specific to Zaydî Narrator Aḥmad b. Suleimān (d. 566/1171)**

Abstract

The narratives that are perceived to be in dispute are considered as problematic both within the Sunnī tradition and among scholars outside of this perspective, such as Ibādī and Shīī scholars and this problem continues to exist today. This situation may cause confusion in the followers of the two thought systems and may lead their interlocutors to have negative opinions about sunna and may bring to mind the idea that the hadiths are not reliable. Eliminating this negative situation about the sunna of the Prophet is a step that will help minimizing the disputes that occur within the Islamic community and the groupings that occur as a result. For this reason, the steps to be determined and implemented to eliminate the contradictions between the hadiths are of great importance. A remarkable literature has emerged on resolving the conflict between hadiths as a result of the studies of Ahl al-sunna and Shīī scholars. Benefiting from this knowledge is the most fundamental step that will strengthen our hand and simplify our job in solving the problem. Even though there is a historical distance between us, the works of the predecessor scholars may have hints that can produce solutions to today's problems. In addition, handling such studies not only from the perspective of Ahl al-sunna but also from the perspective of different thoughts will add positive depth to the studies in this context. Zaydiyya, who exhibits a moderate approach to Ahl al-Sunna thought within the Shīī has a heritage that should be taken into account in this sense. With this article, it is aimed to benefit from the studies of the Zaydī tradition within Shīī in this field. Ahmed b. Suleiman (d. 566/1171) is an important representative of this sect. In his work called Usūl'al-Aḥkām he presents examples that will shed light on the issue of resolving the conflict between hadiths by using the combination and compilation method. In this article, we have tried to deal with the examples of his use of the combination and compilation methods within the framework of his work called Usūl'al-Aḥkām under the headings of "allocation, denial and paraphrasing.

Keywords: Ḥadith, Muḥtelifu'l-ḥadith, Combination and compilation, Ahkām ḥadiths, Zaydiyya, Aḥmad b. Suleimān, Usūl'al-Aḥkām.

* Bu çalışma, yazarın 2022 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamladığı "Usulü'l-Ahkâm Eseri Bağlamında Zeydî Muhaddis Ahmed b. Süleyman'ın (öl. 566/1171) Ahkâm Hadislerini Yorumlama Esasları" isimli doktora tezi esas alınarak üretilmiştir.

** This study was produced based on the author's doctoral thesis titled "Zaydî Muḥaddis Aḥmad b. in the Context of Uşûlu'l-Aḥkām Work. Principles for Interpreting the Aḥkām Ḥadiths of Suleimān (d. 566/1171)", which he completed within the Institute of Social Sciences of Eskişehir Osmangazi University in 2022.

Giriş

“Sahih bir hadisin aynı konuda kendisi gibi sahih, bir veya birden fazla hadise yahut diğer delillere, görünüşte veya gerçekte mânen muhalif olmasından ve muhalefetin giderilme yollarından bahseden ilim dalı”¹ olarak tarif edilen muhtelifü'l-hadis ilmi, hadislerin analizi ve anlaşılması konusunda ulûmu'l-hadis içerisinde önemli bir yere sahiptir. Zira aralarında tenakuz olduğu düşünülen bu rivayetler Ehl-i sünnet, Şîfî ve Hâricî/İbâdî düşünce içerisinde tartışmalara sebep olmuştur. Özellikle mütearız hadisleri öne süren Ehl-i re'y, Ehl-i hadis temsilcilerini, içerisinde tenakuz bulunan hadisleri rivayet etmek ve bu şekilde İslam toplumu bünyesinde bölünmelere ve gruplaşmalara sebep olmakla itham etmiştir.² Bunun neticesinde hadis uleması aralarında ihtilaf olduğu düşünülen rivayetleri eserlerinde değerlendirerek veya muhtelifü'l-hadis içerikli eserler kaleme alarak bu ithamlara cevap verme gayreti içine girmişlerdir. Hicrî ikinci asırda yaşamış olan Rebî b. Habîb (öl. 180/796[?]), İbâdiyye'nin temel hadis kaynağı olarak kabul edilen *Müsned* adlı eserinde mütearız olduğu düşünülen ahkâm hadislerini ele alarak bunları cem' ve te'lif, akfî delillere arz etmek, Kur'an'a arz etmek, icmâya arz etmek, Arap dili kuralları çerçevesinde yorumlamak gibi yöntemlerle çözümlene yoluna gitmektedir.³ Muhtelifü'l-hadis alanında eser kaleme alan ilk müellif olan İmam Şâfiî (öl. 204/820) kendisine yöneltilen bir soru çerçevesinde problemi şu şekilde dile getirir: “Biri bana şöyle dedi: ...Sizin bazı ihtilaflı hadisleri ele aldığınızı bu hadislerin bazısını delil olarak aldığınızı bazısını da terk ettiğinizi görüyoruz. Sonra bu hadisleri diğer hadislerle kıyas ediyorsunuz. Bazen bu kıyaslarınız farklılık arz ediyor. Kimi zaman da kıyası tamamen terk ediyorsunuz. Bunun sebebi nedir?”⁴

Muhtelifü'l-hadis alanında önemli bir yere sahip olan *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*'in müellifi İbn Kuteybe de (öl. 276/889) eserini yazma gayesini açıklarken: “Biz bu kitabı kaleme alırken zındıklara veya Allah'ın ayetlerini ve Peygamberlerini yalanlayanlara cevap vermeyi hedeflemedik. Bizim gayemiz Müslüman olmalarına rağmen hadisler arasında tenakuz ve hadislerin manalarında değişiklikler bulunduğunu söyleyenlerin bu iddialarını reddetmektir.”⁵ diyerek kendilerine yöneltilen eleştirilere dikkat çekmektedir.

Ehl-i sünnet ulemasının öncü simalarından biri olan Tahâvî de (öl. 321/933), *Şerhu meâni'l-âsâr*'ı kaleme alma sebebini ve kitapta takip ettiği yöntemi açıklarken hemen hemen aynı probleme işaret etmektedir: “İlim ehli arkadaşlarımdan bazısı, hakkında tenakuz olduğu vehmi bulunan ahkâm hadislerini içeren bir kitap yazmamı istediler. Bu vehim genellikle ya ilhâd ehlinde yahut zayıf imanlı kimselerde bulunmaktadır. Hadislerdeki nâsih mensûhu, hadislerin hangisi ile amel edileceğini ve Kur'an'dan olsun hadisten olsun rivayetlerin şahitlerini bilmemek bu vehmin sebeplerinin başında gelmektedir. Kitabı bablar halinde düzenledim. Bu bablar içerisinde rivayetlerin nâsihini ve mensûhunu, ulemanın tevillerinden bir kısmını, bu tevillerdeki delillerini zikrettim. Ardından bana daha sıhhatli olan görüşün delillerini verdim. Bu görüşleri destekleyen ayet, hadis, sahâbî ve tabiîn sözlerini sıraladım. Bunu yaparken gayet titiz bir araştırma yaptım.”⁶

Hadisler arasında tenakuz olduğu düşüncesi sadece Ehl-i sünnet ulemasını meşgul eden bir problem değildir. Zeydiyye mezhebinin mensup olduğu Şîfî âlimleri de eserlerinde aynı problemten muztarip olduklarını ve bu konuda çözüm üretmeye gayret ettiklerini dile getirmektedirler. Şîa tarafından en muteber hadis kaynağı olarak kabul edilen Kütüb-i erbeadan biri olan el-Kâfî'nin müellifi Küleynî (öl. 329/941), kitabının mukaddimesinde bu konuya şu şekilde değinmektedir:

“Biliyorum ki rivayetler arasındaki ihtilafardan dolayı bazı konular sana problem teşkil ediyor. Bunların hakikatine vakıf olamıyorsun. Kendi başına bu konularda ilmine güvenilir ve müşkülü ortadan kaldıracak birini de bulamıyorsun. Bütün bu bilgileri içeren, ilim talep edenlerin ihtiyacını karşılayacak,

¹ Ali b. Muhammed el-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahâti ehl-i eser* (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.), 362; İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1402/1982), 33-34.

² Ebû Muhammed Abdullah İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis* (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî-Müessesetü'l-İşrâk, 1420/1999), 47.

³ Geniş bilgi için bk. Ahmet Özdemir, *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebi' b. Habîb'in Müsned'i* (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 1439/2018), 281-296.

⁴ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle* (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1359/1940), 210.

⁵ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*. 195.

⁶ Ebû Cafer et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr* (b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1415/1994), 1/11.

yeterli (Kâfi) bir kitap istiyorsun. Bu istediğin konuda bir eser vermeyi bana kolaylaştıran Allah'a hamdolsun."⁷

Hadisler arasındaki tenakuzu direkt manada ele alan Şif geleneğin önemli temsilcilerinden bir diğeri Ebû Ca'fer et-Tûsî'dir. (öl. 460/1067) O, *Tehzîbü'l-ahkâm fi şerhi'l-Mükniya* adlı eserini yazma sebebi olarak bazı arkadaşlarının kendisine "Rivayet ettiğiniz hadislerin arasındaki ihtilafın sebebi nedir? Bir hadis rivayet etmiyorsunuz ki onun hilafına başka bir hadis olmasın! Muhaliflerinizi, rivayet ettikleri hadisler arasındaki çelişkilerden dolayı tenkit ediyorsunuz fakat sizin rivayetleriniz arasındaki tezat muhaliflerinizinkinden daha fazla! Hatta bu ihtilafların yarattığı kafa karışıklığından dolayı birçok mezhep mensubu bu mezhebi terk ediyor!" şeklinde bir soru yöneltmelerini gösterir. Ona göre birbiri ile tezat içerisinde görünen nasların açıklanması ve te'vili, dinî çalışmalar içerisinde en zor ve en önemli yeri teşkil eder. Bu manada hocası Ebu Abdillah el-Müfîd'in (öl. 413/1022) öğrencisi et-Tûsî'den *el-Mükniya* adlı eserini şerh etmesini istemesi, konunun önemi açısından dikkat çekici bir bilgidir.⁸

Zeydî düşüncenin önemli bir temsilcisi olan Ahmed b. Süleyman da (öl. 566/1191) *Usulü'l-ahkâm* adlı eserinde bablar altında tasnif ettiği rivayetlerin nâsîh ve mensûhunu belirtmektedir. Zeydî âlimlerin yanı sıra diğerk mezhep ulemasının hüküm istinbatında delil olarak tercih ettiği rivayetleri, bu rivayetlere yapmış oldukları te'villeri ve bu te'villerin karinelerini zikretmektedir. Ardından konu hakkında yapmış olduğu yorumlar çerçevesinde kendi görüşünü ortaya koymaktadır. Bu içeriği ile *Usulü'l-ahkâm*, aynı zamanda bir muhtelifü'l-hadis kitabı görüntüsü de arz etmektedir.⁹ Dolayısıyla onun hadisler arasındaki ihtilafı giderme konusunda takip ettiği yöntemler, mensubu olduğu Zeydiyye mezhebinin bu konudaki düşüncesine ışık tutacak niteliktedir.

Mezhep imamları, aralarında teâruz olduğu düşünülen rivayetleri sıhhat bakımından birbirine müsavi gördükleri için ikisinden biri ile istidlâl etmeyi tercih etmiştir. Dolayısı ile bu tür hadisler arasındaki teâruz, çoğunlukla zahîrî manaların yorum farklılıklarından meydana gelmektedir. Bu durumda birbiri ile çelişkili olduğu düşünülen bu hadislerin ikisi ile birden amel etmek mümkün gözüktüğü için aralarında ihtilaf olduğu söylenemez.¹⁰ Bu sebeple İslâm âlimleri çelişkili gibi gözüken hadislerin arasındaki ihtilafı giderebilmek için bazı usûller belirleyip bunları sistematize etmişlerdir. Hadislerde görülen ihtilafların çözümü konusunda Hanefiler sistemlerini: Nesh, Tercîh, Cem'-Te'lif ve Tesâkut sıralaması üzerine kurarken Ehl-i hadis: Cem' ve Te'lif, Nesh, Tercîh ve Tervakkuf sıralaması üzerine kurmuştur. Cumhûr ulemâ tarafından genel kabul görmüş olan sistem sıralaması ise: Cem' ve Te'lif, Tercih, Nesh ve Tervakkuf şeklindedir.¹¹ Ahmed b. Süleyman'ın hadisler arasındaki ihtilafı çözme konusunda *Usulü'l-ahkâm* adlı kitabı içerisinde takip etmiş olduğu sistemi belirleme konusunda, kullanmış olduğu argümanların çokluğu ölçü alındı. Bu duruma göre onun takip ettiği yolun cumhur ulemanın sistemine daha yakın olduğu ve hadisler arasındaki ihtilafı giderme konusunda cem' ve te'lif uygulamasını daha ağırlıklı olarak tercih ettiği sonucuna varıldı. Klasik dönem uleması diye tabir edilebilecek Kâsım er-Ressî (öl. 246/860), Yahyâ b. Hüseyin (öl. 298/911) ve Muhammed b. Yahyâ (öl. 310/923) gibi Zeydî düşüncenin önde gelen simaları bu tür hadislerle karşılaştıklarında kendi istidlâl ettikleri hadislerle çelişki arz eden diğerk rivayetleri cem' ve telif yoluna gitmemektedirler. Bu hadisler karşısında öncelikli olarak takındıkları tavır, bu rivayetlerin sahih olmadığını

⁷ Muhammed b. Yakub el-Küleynî, *el-Kâfi* (Beyrut: Dâru't-Tearuf li'l-Matbûât, 1411/1990), Usulü'l-Kâfi Mukaddime bölümü, 63.

⁸ Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Tehzîbü'l-ahkâm fi şerhi'l-Mukniya* (Tahran: Daru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1386/1966), 1/2.

⁹ *Usulü'l-ahkâm* adlı eserin muhtevası için bk. Semih Yolaçan, *Usulü'l-Ahkâm Eseri Bağlamında Zeydî Muhaddis Ahmed b. Süleyman'ın (öl. 566/1171) Ahkâm Hadislerini Yorumlama Esasları* (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 80-103.

¹⁰ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, 213; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rîfetü ulümi'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1397/1977), 122; Talat Koçyiğit, "Muhtelifü'l-hadis", *Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1413/1992), 323.

¹¹ İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, 161.

söyleyip reddetmektir.¹² Örneğin Yahyâ b. Hüseyin "Bir veya iki soğurma haram kılmaz."¹³ şeklindeki rivayet hakkında:

"İbnü'z-Zübeyr'den rivayet edilen bu hadis bize göre sahih değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in Allah'ın kitabına muhalif bir söz söylemesi mümkün değildir. Bu rivayet batıldır, söylenmiş olması muhaldir."¹⁴ demektedir ve hadisin sıhhatini reddederek hiçbir ilmi değer atfetmemektedir. Ahmed b. Süleyman ise bu hadisi şu şekilde değerlendirmektedir:

"Bir veya iki emme haramlığa sebep olmaz. Bir veya iki soğurma haram kılmaz." şeklindeki haberleri İmam Şâfiî delil olarak kullanmaktadır. İmam Şâfiî bu rivayetin hitabından hareketle en az üç emmenin ve soğurmanın haramlığa yol açacağı düşüncesindedir. Aslında bu konuda onunla farklı düşünmüyoruz. Bizce de soğurma müstakil olarak haramlık sebebi değildir. Haramlığa sebep olan şey sütün bebeğe ulaşmasıdır. Değilse bebeğin memeyi soğurması tek başına bir şey ifade etmez. Muhtemelen Hz. Peygamber'e süt gelip gelmediği bilinmeyen bir memenin soğurulması sorulunca Hz. Peygamber 'haram kılmaz' cevabını vermiş olmalıdır.¹⁵ Görüldüğü üzere Ahmed b. Süleyman, Yahyâ b. Hüseyin'den farklı bir yol takip ederek hadisin sıhhatini reddetmek yerine onu te'vil etmeyi tercih etmektedir. İki dönem arasındaki farklı düşüncelere dair daha fazla örnek vermek mümkündür fakat bu durum makaleyi ana konusundan uzaklaştırır. Ayrıca bu konu farklı bir başlık altında müstakil olarak ileride ele alınacaktır.

Ahmed b. Süleyman'da gözlemlenen bu tutum, Zeydî düşünce içerisinde zamanla öncelik sıralamasının değiştiği sonucunu akla getirebilir. Bu sebeple klasik dönem Zeydî uleması ile Ahmed b. Süleyman arasında karşılaştırmalı bir çalışma yapmanın konuyu aydınlatma açısından isabetli olacaktır. Ahmed b. Süleyman, tercih ve nesh uygulamalarını da aktif bir şekilde kullanmaktadır. Fakat bunların hepsini bir çalışma içerisinde ortaya koymak makalenin hacmini oldukça artıracığından bu konuların farklı başlıklar altında ele alınması uygun olacaktır. Ahmed b. Süleyman'ın cem' ve te'lif uygulamasında kullanmış olduğu metotları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Cem' ve Te'lif

Ahmed b. Süleyman, hadisler arasındaki ihtilafı giderme konusunda özel olarak bahsetmemektedir. *Usulü'l-ahkâm* içerisinde bu tür hadislerle yaklaşımına baktığımızda Ahmed b. Süleyman'ın öncelik sıralamasının cumhurun kabul ettiği şekilde olduğunu söylemek mümkündür. Zira cem' ve te'lif usulünün en önemli metotlarından biri olan "haml metodu", *Usulü'l-ahkâm* içerisinde en çok kullanılan metot olarak görülmektedir.

Sözlükte "Toplamak, bir araya getirmek, birleştirmek." gibi anlamlara gelen cem', hadis ıstılahında "Anlam bakımından birbiri ile çelişkili olarak gelen hadislerin, mümkünse manâlarını birleştirmek, te'vil ve te'lif etmek, aralarında tarih bakımından öncelik ve sonralık tespit edildiğinde önce olanın mensuh olduğuna hükmetmek ve bu şekilde var olduğu düşünülen tenakuzu ortadan kaldırmak."¹⁶ şeklinde tarif edilmiştir.

Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm* eseri içerisinde hadislerin arasını cem' etme ifadesini açık şekilde kullanmaktadır. Bunlardan birisi ihrama giriş yeri ve telbiyenin başlama yeri ile ilgilidir. Ahmed b. Süleyman, İbn Abbas'tan rivayet edilen: "Hz. Peygamber Zülhuleyfe'de namaz kıldı sonra bineğini sürdü. Beydâ tepesi üzerine çıktığında telbiye getirdi."¹⁷ hadisi ile istidlâl ederek ihramın ve telbiyenin Beydâ

¹² Geniş bilgi için bk. Kadir Demirci, "Hicri III. Asırda Zeydî Bir Muhaddisin Metin Tenkidine Yaklaşımı", *İslâmî İlimler Dergisi* 2/2 (Güz 2007), 11-28; Kadir Demirci, "Zeydî Hadis Yorumu: Muhammed b. Yahya (Ö. 310/923) Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2018), 105-126.

¹³ Süleyman b. el-Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebi Dâvûd* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Nikah", 11; Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccac Kuşeyrî, *Sahihi Müslim* (b.y.: Dâru İhya-i Kütübü'l-Arabiyye, 1374/1955), "Radâ", 5.

¹⁴ Yahyâ b. Hüseyin, *el-Ahkâm fi'l-halali ve'l-haram*, 1/397.

¹⁵ Ahmed b. Süleyman, Ebu'l-Hasen, *Usûlu'l-ahkâm el-câmi' li-mesâilil-helâli ve'l-haram* (San'a: Mektebetü Bedr, 1425/2004), 1/558.

¹⁶ Râgıb el-İsfahânî, "Cem", *Müfredât elfâzî'l-Kur'an* (Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1418/1997), 201; Abdullah Aziz el-Berzencî, *et-Te'vil ve't-tercihu beyne'l-edilleti's-şer'iyeti* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1414/1993), 212 ; Talat Kocayigit, "Cem ve te'lif", 70.

¹⁷ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* (Mısır: Müessesetü Kurtuba, 1313/1895), 5/466.

tepesinde başlayacağı görüşündedir. Bu görüşü benimsemeyenler ise ¹⁸ Salim'den rivayet edilen: "Hz. Peygamber Mescidden (yani Zülhuleyfe mescidi) başka yerde telbiye getirmedi."¹⁹ rivayeti ile istidlâl etmiştir. Ahmed b. Süleyman bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

"Biz bu iki haberin arasını şu şekilde cem' ederiz ve deriz ki: 'Zülhuleyfe'de namaz kıldığında ihrama girmiştir ve telbiye getirmiştir. Ardından Beydâ tepesine kadar farklı bir zikir ile meşgul olmuş, Beydâ tepesine vardığında tekrar telbiyeye başlamıştır."²⁰

Cem' kavramının ıstılahî manada kullanıldığı diğer bir örnek ise müdebber²¹ kölenin satışı ile ilgilidir. Ahmed b. Süleyman, "Bir adam Hz. Ali'ye gelerek: 'Ben bir kölemi hür bıraktım. Sonra da başıma beni dara sokan bir iş geldi. Kölemi satabilir miyim?' diye sordu. Hz. Ali: 'Hayır.' diye cevap verdi."²² rivayetinden yola çıkarak müdebber kölenin satılamayacağı düşüncesini belirtmektedir. İmam Şâfiî ise "Bir adamın müdebber bir kölesi vardı ve bundan başka da malı yoktu. Bir rivayete göre borçlanmıştı. Hz. Peygamber: 'Bunu kim satın alır?' dedi. Nuaym b. Nehhâm onu satın aldı. Başka rivayetlerde de Hz. Peygamber: 'Kişi muhtaç durumda kaldığında kendi nefisinden başlasın.' demiştir."²³ şeklindeki rivayetlerin delaleti ile müdebber kölenin her halükarda satılabileceği kanaatini belirtmiştir. Ahmed b. Süleyman, bu konuda şunu söylemektedir:

"Bu iki haberin arasını şu şekilde cem' eder ve deriz ki: 'Müdebberin satışı ancak zaruret durumunda caiz olur."²⁴

Ahmed b. Süleyman fakih yönü ağır basan bir muhaddistir ve fıkıh usûlüne de hâkimdir. Bu itibarla cem' ve te'lifi uygulamada kullandığı metotları fıkıh usûlcüleri tarafından genel kabul gören "tahsîs", "takyîd" ve "haml" metotları²⁵ şeklinde üç kategoride ele aldığı görülmektedir.

Makalenin bu bölümünde Ahmed b. Süleyman'ın bu temel metotları nasıl kullandığına dair örnekler verilecektir.

1.1. Tahsîs

Hâs, "Umûmî kapsamın dışına çıkarılmış fertlerden bir kısmıdır." şeklinde anlamlandırılırken, umûm ifade eden bir lafzın kapsamının daraltılması işlemine de *tahsîs* denilmiştir.²⁶

Ahmed b. Süleyman, Hz. Peygamber'e izafe edilen "Denizin dışarı attığı veya deniz çekildiğinde dışarıda kalan balığı ye, şayet deniz üzerinde ölü bir şekilde yüzüyorsa yeme."²⁷ rivayetinin delaleti ile denizde bulunan ölü balığın yenilemeyeceği görüşünü bildirir. İmam Şâfiî ise bu balığın yenmesinin caiz olduğu kanaatindedir. Delil olarak "Size iki ölü, çekirge ve balık helal kılındı."²⁸ ve "Denizin suyu temiz ölüsü helaldir."²⁹ rivayetlerini kullanmaktadır.³⁰ Ahmed b. Süleyman, yukarıda zikredilen rivayetlerdeki "ölü" den maksadın avlanmak sureti ile öldürülmüş olduğu fikrindedir. Ayrıca bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır:

"Hz. Peygamber'in 'Şayet denizin üzerinde ölü vaziyette yüzüyorsa yeme.' ifadesi hâs bir ifadedir. 'Size iki ölü, çekirge ve balık helal kılındı.' ve 'Denizin suyu temiz ölüsü helaldir.' rivayetleri ise umum ifade eder. Bizde umum husûs üzerine bina edilir."³¹ Dolayısı ile Ahmed b. Süleyman'ın delil olarak kullandığı haber İmam Şâfiî'nin delil olarak kullanmış olduğu umûm ifade eden iki haberi tahsîs etmiştir.

¹⁸ Bu durum Medine'den gelerek ihrama girenler için geçerlidir. bk. Ebû Ca'feret-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 2/122.

¹⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih* (b.y.: Dâru Tavku'n-Necât, 1422/2001), "Hac", 20.

²⁰ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/342.

²¹ Bir kimsenin, kölesini kendi ölümüne bağlı olarak âzat etmesi anlamında fıkıh terimi. bk. Fahrettin Atar, "Tedbîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1432/2011), 40/258-259.

²² Zeyd b. Ali, *Müsnedü el-İmam Zeyd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 277.

²³ Buhârî, "Buyû", 62.

²⁴ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 2/147.

²⁵ İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, 165-175.

²⁶ İbn İshak eş-Şâfiî, *Usulü's-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kitab'l-Arabî, ts.), 17; Ali Bardakoğlu, "el-Âm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1409/1989), 2/552-553.

²⁷ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 4/459.

²⁸ İbn Mâce, "Sayd", 9.

²⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. İdris İmam Şâfiî, *Müsned* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1400/1980), 1/23.

³⁰ Muhammed b. Ahmed Şemsüddin, *Muğni'l-muhtâc* (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), 6/145.

³¹ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 2/411-412.

Ukbe b. Amir el-Cühenî şöyle rivayet eder:

"Hz. Peygamber bize üç vakitte namaz kılmamızı ve ölülerimizi defnetmemizi nehyetti: Güneş doğup yükselineye kadar, güneş tepe noktasına ulaştığında, batmaya meyledip batıncaya kadar."³²

Ahmed b. Süleyman, bu rivayet hakkında şu açıklamayı yapar:

"Kim bir namazı unuttur veya uyuyup kalırsa hatırladığında o namazı kılsın."³³ haberine göre yukarıda zikredilen vakitler farz namazların dışındaki namazlara hâs bir ifadedir. Diğer haberin umûmî ifadesinden dolayı farz namazların kazası bu zikredilen üç vakitte kılınabilir."³⁴

Bu iki örnekte, hadisin diğer bir hadis ile tahsîsi söz konusudur. Şimdi vereceğimiz örnek ise Kur'an'ın hadis ile tahsîsi konusuyla ilgilidir.

Hanefiler, "Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."³⁵ ayetinin hem Fâtiha hem de diğer sureleri içine aldığı ve umûm ifade ettiğini dolayısı ile Fâtiha sûresi dışında Kur'an'dan herhangi bir bölüm okunduğunda farzın yerine getirilmiş olacağı görüşündedir.³⁶

Ahmed b. Süleyman'a göre ise "Fâtiha okunmayan her namaz noksandır."³⁷ hadisi bu ayeti tahsîs etmektedir. Dolayısı ile namazın her rekâtında Fâtiha suresi okunmalıdır. Fâtiha dışındaki okumalar ise muhayyerdir.³⁸

1.2. Takyîd

Takyîd, mutlak ifadeli iki çelişkili hadisi, birbirine zıt kayıtlara bağlayarak veya biri mutlak diğeri mukayyed iki hadisten mutlakı mukayyede göre yorumlayarak aralarındaki ihtilafı gidermek şeklinde uygulanmaktadır.³⁹

Ahmed b. Süleyman, "Ölü hayvandan hiçbir şekilde faydalanılmaz."⁴⁰ rivayetini verdikten sonra Hz. Ali'ye ait şu rivayeti aktarır:

"Hz. Peygamber: 'Ölü hayvanın derisinden ve sinirlerinden faydalanılmaz.' dedi. Ertesi günü birlikte dışarı çıktık. Yolun kenarına atılmış ölü bir oğlak gördük. Hz. Peygamber: 'Sahipleri bunun derisinden faydalansaydı ya.' dedi. Bunun üzerine ben: 'Ya Resûlallah dünkü söylediğiniz neydi?' dedim. Hz. Peygamber: 'Bir şekilde faydalanılırdı.' buyurdu."⁴¹ Ahmed b. Süleyman, mutlak anlam ifade eden bu hadisi şu sözleri ile takyîd eder:

"Burada bize göre 'Onu boğazlayarak faydalansaydı ya.' anlamı vardır. Muhaliflerimiz 'Tabaklanan her deri temizdir.' ve 'Derisinden faydalansaydınız ya.'⁴² rivayetleri ile delil getiriyor. 'Tabaklanan deri temizdir.' sözünden murat hayvanın boğazlanması ile kandan, pislikten ve kokudan arınmasıdır. 'Derisinden faydalansaydınız ya.' ifadesi ile de 'Boğazlasaydınız da derisinden faydalansaydınız.' anlamı kastedilmiştir. Zira tabaklama, pişirme işleminden daha temizleyici değildir. Şayet tabaklama deriyi temiz yapıyorsa pişirmek de eti temiz yapardı..."⁴³

Bu konuda örnek teşkil edecek iki hadis şöyledir:

"Hz. Peygamber, Nebeşe adındaki biri için telbiye getiren bir adamı işitti. Ona: 'Nebeşe için telbiye getiren kişi, sen kendi haccını îfâ ettin mi?' diye sordu. Adam: 'Hayır.' diye cevap verince: 'Bu hacc Nebeşe içindir. Kendin için de hacc yap.' buyurdu."⁴⁴

³² Müslim, "Salatü'l-müsâfirîn", 51.

³³ Buhârî, "Mevâkîtü's-salât", 37.

³⁴ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/94.

³⁵ Müzzemmil 73/20.

³⁶ Alâüddin el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 1/160.

³⁷ İbn Mâce, "İkametü's-Salât", 11.

³⁸ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/111-112.

³⁹ İsmail Lütfi Çakan, *Hadîslerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, 169.

⁴⁰ Bu rivayetin benzeri için bk. Ebû Ca'feret-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/468.

⁴¹ Buhârî, "Zebâih ve's-Sayd", 30.

⁴² Müslim, "Hayız", 27.

⁴³ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/18-19.

⁴⁴ Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer Dârakutnî, *Sünenü Dârakutnî* (Beyrut: Müessesetü er-Risâle, 2004), 3/314.

“Hz. Peygamber, ‘Şübrime için lebbeyk!’ diyen bir adamı işitti ve ‘Şübrime kim?’ diye sordu. Adam: ‘Kardeşim veya bir yakınım.’ diye cevap verdi. Hz. Peygamber: ‘Kendin için haccettin mi?’ diye sordu. Adam: ‘Hayır.’ diye cevap verdi. Hz. Peygamber: ‘Önce kendi adına haccet sonra Şübrime için.’ buyurdu.”⁴⁵

Bu iki hadis arasında tenâkuz olduğu görülmektedir. Zira birinci hadiste hacc, vekâleten yapılan Nebeşe için geçerli iken ikinci hadiste Şübrime için geçerli olmamaktadır. Ahmed b. Süleyman, mutlak ifade içeren bu iki hadisin birincisini fakirlik ikincisini de zenginlik kayıtları ile şu şekilde takyîd eder:

“Bu haberden anlaşılan hacc yapma imkânı olan zengin bir kişi kendisi adına hacc yapmadan başkaları adına yapamaz. Fakirliği sebebi ile hacc farizasını eda edemeyen kişi ise başkaları adına hac yapabilir.”⁴⁶

1.3. Hamletmek

“Haml”i, çelişkili gibi görünen rivayetlerin her birini farklı hüküm, durum, zaman ve mekâna tevcih etmek şeklinde anlamak mümkündür. Nitekim İbn Kuteybe (öl. 276/889) de aralarında çelişki olduğu iddia edilen bazı hadisler hakkında “Bu hadisler arasında bir çelişki yoktur. Fakat her birinin yerine ve zamanına göre anlamı vardır. Yerine oturtulduğunda bu çelişki ortadan kalkar.” demektedir.⁴⁷ Özetle “haml”, hadisleri ait oldukları yere koymaktır.⁴⁸ İhtilafı gibi gözükken hadisler arasında yapılan bu işleme “haml metodu” denilmektedir. Hadisler arasındaki tenakuzu giderme konusunda Ahmed b. Süleyman’ın en çok başvurmuş olduğu metodun haml metodu olduğunu söylememiz mümkündür. Hadislerin hamledildiği hususlar çok farklı olabilir. Ahmed b. Süleyman’ın haml metodunu kullanmasına dair en çok karşılaştığımız hususları şu şekilde maddeler halinde sıralayabiliriz:

1.3.1. Hüküm Farklılığına Hamletmek

Hadislerin ihtilafı gibi görünmesinin sebeplerinden birisi, bu hadislerin farklı hükümlere delalet etmesi ya da daha faziletli olana işaret etmesi olabilir. Bu gibi durumlarda hadislerin biri vücûba diğeri mübaha veya müstehaba hamledilerek hadisler yorumlanabilir ve aralarındaki ihtilaf giderilebilir.

Ahmed b. Süleyman’a göre, baygınlık geçiren bir kişi bu esnada kılamamış olduğu namazları kaza etmez. Bu konuda delil olarak şu rivayeti kullanır:

“Hz. Peygamber’e Abdullah b. Ravâha’nın ağır hasta olduğu haber verildi. Hz. Peygamber onun yanına gitti. Abdullah kendinden geçmiş bir vaziyette:

‘Ya Resûlallah, üç gün baygın kalmışım. Bu aradaki namazları ne yapmalıyım?’ diye sordu. Hz. Peygamber:

‘Ayıldığın vakitten itibaren olan namazlarını kıl. O sana yeter.’ buyurdu.”⁴⁹

Baygınlık geçiren kişinin bu esnada kılamamış olduğu namazları kaza etmesi gerektiğini düşünenler Ammar b. Yâsir’in üç gün baygın kaldığı, ayıldıktan sonra bu namazları kaza ettiği haberi⁵⁰ ile istidlâl etmiştir. Ahmed b. Süleyman bu haberi şu şekilde yorumlamıştır:

“Bize göre Ammar, o namazları müstehab olarak kaza etmiştir. Çünkü baygınlık esnasında kişi namaz emrinin muhatabı değildir. Bir mü’min bir özürden dolayı rükû ve secde yapamıyorsa o namazın kazası gerekmez.”⁵¹

Ahmed b. Süleyman, Esad b. Zürrare’den rivayet edilen, “Bize ilk Cuma namazı Beyazaoğullarının bir arazisinde kıldırıldı.”⁵²

⁴⁵ Ebû Davûd, “Menâsık”, 25.

⁴⁶ Ahmed b. Süleyman, *Usulü’l-ahkâm*, 1/412.

⁴⁷ İbn Kuteybe, *Te’vilü muhtelifi’l-hadîs*, 168.

⁴⁸ İsmail Lütfî Çakan, *Hadîslerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, 173.

⁴⁹ Ahmed b. İsa, *Emâli* (Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 1990), 1/339.

⁵⁰ Ahmed b. İsa, *Emâli*, 1/341.

⁵¹ Ahmed b. Süleyman, *Usulü’l-ahkâm*, 1/160.

⁵² İbn Mâce, “İkametü’s-salât”, 78.

İbn Abbâs'tan rivayet edilen, "İslâm'da ilk Cuma namazı Cüvâsâ köyünde (Bahreyn'in köylerinden biri) kılındı."⁵³ hadisleri ile istidlâl ederek şehir dışında kılınan Cuma namazının da câiz olduğu görüşündedir. İmam Ebû Hanîfe ise:

"Şehirlerin haricinde Cuma namazı yoktur." rivayetinden yola çıkarak Cuma namazının sadece şehirlerde toplu halde kılınabileceğini söyler.⁵⁴

Ahmed b. Süleyman bu konuda şu şekilde açıklama yapar:

"Biz kendi haberlerimizi tercih ediyor ve şehir dışında da Cuma namazı kılınabilir diyoruz. Bize göre Ebû Hanîfe'nin kullanmış olduğu haber, 'Camiye komşu olanın namazı ancak camide olur.' rivayetinde olduğu gibi Cuma namazının daha faziletli oluşu ve kemali ile ilgilidir. Rivayet içindeki "mısr" kelimesi muhtemelen şehir değil yerleşim yeri anlamını ifade etmektedir."⁵⁵

1.3.2. Durum ve Nitelik Farklılığına Hamletmek

Durum farklılıklarının davranışlarda da farklılığa sebep olacağı bilinmektedir. Bu gerçek Hz. Peygamber'in davranışları için de söz konusudur. Yani Hz. Peygamber, farklı durumlarda farklı davranışlar sergilemiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in, nitelikleri değişen durumlarda bu farklılıkları göz önünde bulundurarak hüküm vermesi de gayet tabiidir. Hadislerdeki durum ve nitelik farklılıkları sonucunda ortaya çıkan farklı hüküm ve davranışlar, hadisler arasında çelişki olduğu kanaatine sebep olabilmektedir. Bu sebeple hadislerin yorumlanması esnasında isâbetli sonuçlara ulaşabilmek için bu değişiklikleri gözden kaçırmamak gerekmektedir. Ahmed b. Süleyman'ın hadisleri yorumlarken sıklıkla kullanmış olduğu metotlardan birisi de durum ve nitelik farklılığına hamletmektir.

Ahmed b. Süleyman'a göre meni necistir ve bir kıyafete meni bulaştığı takdirde o meniyi kazımak taharet için yeterli değildir. Bu kıyafetin yıkanması gerekmektedir. Bu görüşüne delil olarak Ammâr b. Yâsir'den gelen şu rivayeti kullanmaktadır:

"Merkebimi sularken sümküydüm. Bu esnada sümüğüm elbiseye bulaştı ve elbisemi yıkamaya başladım. Bunu gören Hz. Peygamber:

'Sümüğün ve gözyaşın aynı özelliktedir. (Yıkamayı gerektirmez.) Elbiseni ancak idrarın, büyük abdestin, meninin (ki o yoğun kıvamlı bir sudur), kanın ve kusmuğun bulaşmasından dolayı yıkarsın.' buyurdu."⁵⁶

Meninin necis olmadığını ve onu kazımının temizlik için yeterli olacağını düşünen İmam Şâfi'nin delil olarak kullandığı rivayetlerden birisi şu şekildedir:

"Hz. Âişe kendisine misafir olarak gelen birisine gece giymek üzere kadife bir kıyafet verdi. Bu adam ihtilam oldu ve bu kıyafeti yıkayarak Hz. Âişe'ye iade etti. Bunun üzerine Hz. Âişe:

'Vermiş olduğum elbiseye zarar vermişsin. Ben Hz. Peygamber'in elbisesindeki meniyi sadece ovalıyordum. Bundan başka bir şey de yapmıyordum.' dedi."⁵⁷

Ahmed b. Süleyman, bu rivayeti yorumlarken:

"Burada zikredilen elbise kadifedir. Kadife gecelik içindir; namaz kılmak için değildir. Hz. Âişe: 'Hz. Peygamber'in elbisesindeki meniyi sadece ovalıyordum.' derken bu kadife geceliği kastetmektedir. Nitekim başka bir rivayette Hz. Âişe:

'Hz. Peygamber'in elbisesindeki meniyi yıkıyordum ve namaza çıkıyordu. Bu esnada kıyafetindeki o ıslaklık duruyordu.'⁵⁸ demektedir." diyerek kıyafetler arasındaki nitelik farkına dikkat çekmekte ve bu farklılığı ölçü olarak rivayeti yorumlamaktadır.⁵⁹

⁵³ Buhârî, "Cuma", 10.

⁵⁴ Ebû Yusuf Ya'kûb b. İbrâhîm el-Kûfî, *el-Âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 60.

⁵⁵ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/176.

⁵⁶ Ahmed b. el-Hasen el-Hârûnî, *Şerhu't-Tecrîd* (San'a: Merkezü'l-Bühûs ve't-Türasi'l-Yemenî, 2006), 1/141-142.

⁵⁷ eş-Şâfi, *el-Müsned*, 22-345.

⁵⁸ Buhârî, "Vudû", 66.

⁵⁹ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/108.

Ahmed b. Süleyman'a göre kadına dokunmak abdesti bozmaz. Bu konuda delil olarak kullandığı rivayetlerden bazıları şunlardır:

"Hz. Âişe dedi ki: 'Hz. Peygamber bazı eşlerini öperdi ve abdest almazdı.'"⁶⁰

"Hz. Âişe dedi ki: 'Hz. Peygamber beni öptü ve ardından abdestini tazelemeden namaz kıldı.'"⁶¹

Kadına dokunmanın abdesti bozacağını düşünen İmam Şâfiî'nin delil olarak kullandığı hadislerden birisi ise şöyledir:

"Adamın biri Hz. Peygamber'e gelerek:

'Eşimle cima hariç bir adamın eşi ile yapabileceği şeyleri yaptım.' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: 'Abdest al ve namazını kıl.' buyurdu."⁶²

Ahmed b. Süleyman'a göre bu rivayetteki durum farklıdır. Birincisi gelen adamın o anda abdestli olup olmadığı bilinmemektedir. İkincisi ise adam hanımı ile oynadığından dolayı mezinin gelip gelmemesinden emin olması mümkün değildir. Dolayısı ile buradaki abdest alma emri dokunmaktan değil şehvetle yaklaşmanın neticesinde gelen mezidendir."⁶³

1.3.3. Zaman ve Mekân Farklılıklarına Hamletmek

Zaman ve mekân bakımından farklı olan hadislerin farklı hükümler ifade etmesi mümkündür. Farklı zaman dilimlerinde veya farklı mekânlarda söylenen bir sözü, bir davranışı tek bir olay şeklinde değerlendirmek, hadisler arasında çelişki olduğu düşüncesine yol açabileceği gibi hadislerin yorumlanmasında da hatalı sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Zaman ve mekân farklılıklarının belirlenmesi neticesinde birbiri ile çelişkili gibi görünen hadislere farklı yorumlar getirilerek hadislerin arasını cem' etmek, daha isâbetli sonuçlar doğuracaktır.

Ahmed b. Süleyman'ın, aralarında tenâkuz olduğu zannedilen rivayetleri yorumlamada zaman ve mekân farklılıklarını dikkate aldığı görülmektedir. Meselâ ona göre şu rivayetler, büyük ve küçük abdest bozarken kible cihetine dönmenin tahrimine işaret etmektedir:

"Atâ b. Yezîd el-Leysî, Ebû Eyyûb el-Ensârî'yi şöyle derken işitmiştir:

'Hz. Peygamber: 'Büyük ve küçük abdest bozarken doğu veya batı istikametine dönün, kibleye dönmeyin.' dedi. Fakat Şam'a geldiğimizde tuvaletlerin kible istikametinde inşâ edildiğini gördük. Biz bu şekildeki tuvaletlerde (tuvaletin istikametinden) başka istikamete yöneliyoruz ve Allah'tan bağışlanmayı diliyoruz.'"⁶⁴

"Selman'a: 'Peygamberiniz size her şeyi hatta tuvalet adabını bile öğretiyormuş öyle mi?' denilince:

'Doğrudur. Büyük ve küçük abdest bozarken bizi kibleye dönmekten nehyetti.' diye cevap verdi.'"⁶⁵

Abdullah b. Ömer'den gelen şu rivayet, yukarıda zikredilen rivayetlerle çelişkili gibi gözükmektedir:

"İnsanlar Resûlullah'ın bir hadisinden bahsediyorlar. Ben bir evin üzerindeyken Hz. Peygamber'i kerpiçlerle gizlenmiş ve kibleye yönelmiş vaziyette def-i hacet giderirken gördüm."⁶⁶

Ahmed b. Süleyman, bu rivayeti yorumlarken mekân farklılığına işaret ederek şunları söylemektedir:

"Muhtemelen def-i hâcet esnasında kibleye yönelmeyi nehyeden hadislerin hepsi de yerleşim yerlerinin dışındaki mekânlarda gelmiştir. Çünkü açık alanların tümü ibadet mekânı olarak kullanılır. Nitekim Kâsım er-Ressî de "Açık alanlarda def-i hâcet esnasında kibleye dönme nehyi daha şiddetlidir." demektedir. Bu aynı zamanda İmam Şâfiî'nin de sözüdür."⁶⁷

Ahmed b. Süleyman'a göre ihrâma girmeden önce de olsa ihrâm elbisesine güzel koku sürmek caiz değildir. Bu hükme şu rivayet neticesinde varmıştır:

⁶⁰ Nesâî, "Tahâret", 126.

⁶¹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 1/135.

⁶² el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 1/30. Bu rivayet hadis kaynaklarında bu şekilde tespit edilememiştir.

⁶³ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/46.

⁶⁴ el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, thk. Hasan Selim ed-Dârânî (Dimeşk: Dâru's-Sekâ, 1416/1996), 1/369.

⁶⁵ Müslim, "Tahâret", 17.

⁶⁶ Bu manadaki bir rivayet için bk. Buhârî, "Vudû", 14.

⁶⁷ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/22-23.

“Bir adam Cîrâne mevkiinde üzerine bir cübbe giymiş, saçları ve sakalları sarı bir vaziyette Hz. Peygamber’e geldi ve:

‘Yâ Resulallah ben gördüğün bu vaziyette ihrama girdim.’ dedi. Hz. Peygamber:

‘Cübbeni çıkart. (Bir rivayete göre safran kokusunu gider.) O sarılığı yıka. Haccında ne yapıyor idiysen umrende de onu yap.’⁶⁸

Ebû Hanîfe ise bunun caiz olduğunu düşünür⁶⁹ ve delil olarak Hz. Âişe’den gelen şu rivayeti kullanır:

“İhram için Resûlullah’a güzel koku sürdüm.”⁷⁰

Ahmed b. Süleyman bu rivayeti zaman farklılığına hamlederek “Bize göre Hz. Âişe kokuyu Hz. Peygamber ihram elbisesini giymeden önce sürmüştür ve daha sonra Hz. Peygamber o kokuyu yıkamıştır.” der ve delil olarak İbrahim b. Muntasır’ın babasından naklettiği:

“Abdullah b. Ömer’e ihram elbisesine koku sürmek hakkında sordum. O: ‘İhramlıdan misk kokusu gelmesini hoş bulmuyorum.’ dedi. Ardından çocuklarından birini bu konu hakkında ne düşündüğünü öğrenmek için Hz. Âişe’ye gönderdi. Hz. Âişe şöyle dedi: ‘Hz. Peygamber’e güzel koku sürdüm. Ardından eşlerini dolaştı ve sabahına ihrama girdi.’⁷¹ hadisini verir ve şu açıklamayı yapar:

“Bu rivayet gösteriyor ki Hz. Peygamber koku süründükten sonra yıkanmıştır. Zira eşlerini dolaşıp da yıkanmadan ihrama girmesi mümkün değildir.”⁷²

1.3.4. Râvinin Yanılması veya İdrâcına Hamletmek

Hadisi rivayet eden râvinin, karşılaşmış olduğu hadiseyi kendi zaviyesinden bakarak yorumlaması, bu kişisel yorumun hadisin kendisinden addedilmesi veya rivayet ettiği hadisteki bazı lafızları eksik veya yanlış hatırlaması, rivayetler arasında çelişki olduğu düşüncesini doğuran sebepler arasında zikredilebilir. Râvi kaynaklı bu eksikliklerin veya fazlalıkların tespiti, hadisin değerlendirilmesinde çok farklı sonuçlar ortaya çıkartabilir. Bu sebeple bu ince ayrıntıyı göz önünde bulundurmamak hadis yorumunda büyük bir önemi haizdir. Ahmed b. Süleyman’ın hadisleri yorumlarken bu hususu dikkate aldığını gösteren bazı örnekleri şu şekilde sıralamamız mümkündür:

Ahmed b. Süleyman, kadınlarda hayız gününün en az üç en çok on gün olacağı kanaatindedir. Hayız gününün en çok on beş gün olacağını düşünenler delil olarak “...Onların nakis oluşlarının biri de ömürlerinin yarısını namaz kılmadan geçirmeleridir.” rivayetini gösterirler. Hadis içerisinde “nısfü umrihâ” ve “şatru umrihâ” şeklinde iki farklı şekilde rivayet edilmiştir. Başka bir rivayette ise “... Günler ve gecelerce namaz kılmazlar.” şeklinde bir ifade vardır.⁷³ Ahmed b. Süleyman bu hadisi yorumlarken:

“Rivayet ‘şatru umrihâ’ ve ‘nısfü umrihâ’ şeklinde geldiğine göre muhtemelen râvi bunu şatr kelimesi ile nısf kelimesinin aynı anlama geldiğini düşünerek ‘nısfü umrihâ’ şeklinde hatalı şekilde rivayet etmiştir. Bu iki kelime aynı anlamda değildir. Şatr kelimesi bir şeyin kısmı veya üçte biri anlamına geldiği gibi bir yönü anlamına da gelir.” diyerek rivayetin nısfü kelimesi ile aktarılmasını râvinin hatasına hamletmektedir.⁷⁴

“Râvinin, rivayet ettiği hadisin isnad veya metnine hadisin aslından olmayan bazı sözler sokmasıdır.” şeklinde tarif edilen idrâc,⁷⁵ hadislerin arasında ihtilâf olduğu düşüncesine sebep olan hususlardan bir diğeridir. Ahmed b. Süleyman, muhaliflerinin delil olarak kullandığı bazı hadisleri bu şekilde râvinin idrâcına hamlederek yorumlamaktadır. Mesela Ahmed b. Süleyman’a göre komşu, ortaktan sonra şüf’a

⁶⁸ et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 2/126.

⁶⁹ et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 2/126.

⁷⁰ Benzer ifadedeki bir hadis için bk. Buhârî, “Hac”, 18.

⁷¹ et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 2/132.

⁷² Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/389-390.

⁷³ Müslim, “İman”, 34.

⁷⁴ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/61-62. Ahmed b. Süleyman, bu rivayeti râvinin hatasına hamlederek sübjektif bir yorumla yetinse de Nevevî *el-Mecmû'* adlı eserinde: “Temküsü şatra dehriha...” şeklindeki rivayet batıldır. Böyle bir hadis bilinmiyor.” diyerek hadisin aslı olmadığını belirtmektedir. bk. en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/375.

⁷⁵ Celaleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (b.y.: Dâru Tîbe, ts.), 1/314; Talat Koçyiğit, “İdrâc”, 198.

hakkına sahiptir. Bu konuda “Bir evin komşusu o ev konusunda en çok hak sahibi olandır.”⁷⁶ hadisi ile istidlâl etmektedir. Komşunun şüf'a hakkı olmadığını iddiâ edenler ise delil olarak:

“Şüf'a taksim olunmayan şeydedir. Sınırlar belli olduktan sonra şüf'a yoktur.”⁷⁷ hadisini kullanmaktadır. Ahmed b. Süleyman, bu rivayeti yorumlarken: “Hadiste geçen ‘Sınır belirlendiğinde şüf'a yoktur.’ kısmını râvinin hadise idrâc ettiği söylenmektedir.” diyerek delil olarak kullanmış olduğu rivayet ile muhaliflerinin delil olarak kullandığı hadisi, râvinin idrâcına hamlederek te'lif etmektedir.⁷⁸ Tahâvî'nin *Şerhu meâni'l-âsâr*'ında bu hadisin munkatı' ve müdrec olduğuna dair bilgi verilmektedir.⁷⁹

1.3.5. Muhatabın Özel Durumuna Hamletmek

Kabul edilmelidir ki Hz. Peygamber'in muhatapları farklı istidat ve kabiliyetlerinin yanında değişik ihtiyaçlara sahiplerdi. Bu durumun farkında olan Hz. Peygamber, kendisine arz edilen problemler karşısında bu farklılıkları dikkate alarak kişiye özel çözümler ortaya koyardı.⁸⁰ Bu husus göz önünde tutulmadığı takdirde hadisler arasında tenâkuz olduğu düşüncesi ortaya çıkabilmektedir. Muhatabın özel durumunun bilinmesi ve bu durumun dikkate alınması hadisin yorumunda farklı bakış açıları kazandıracaktır. Ahmed b. Süleyman'ın ahkâm hadislerini yorumlarken kullanmış olduğu yöntemlerden biri muhatapın özel durumuna göre hadisi yorumlamaktır.

Örneğin Ahmed b. Süleyman, ezan lafızlarının iki kere tekrar edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu konuda Bilal (r.a.)'ın ezanda da kamette de lafızları ikişer defa söylediğine dair rivayeti⁸¹ delil olarak göstermektedir. Ezanda tercî'⁸² yapılması gerektiği görüşünde olanlar ise Hz. Peygamber'in Ebû Mahzûre'ye:

“...Ezanda tercî' yap ve sesini yükselt.”⁸³ demesini delil olarak göstermektedirler. Ahmed b. Süleyman, bu rivayeti değerlendirirken:

“Burada Hz. Peygamber, her ezanda ezan lafızlarını dört defa tekrar etmeyi kastetmemiştir. Bu durum ezan okumayı yeni öğrenen Ebû Mahzûre'ye ezan talimi ile alakalıdır.”⁸⁴ diyerek ezan lafızlarının dört defa tekrar edilmesi durumunu Ebû Mahzûre'ye özel bir uygulama olduğuna hamlederek açıklamaktadır.

Ahmed b. Süleyman, savaşa katılan Müslüman, hür, akıl bâliğ kişilere veya savaşa doğrudan katılmasa da olay esnasında orada bulunup savaşınlara yardımda bulunmuş kişilere ganimetten pay verilebileceği görüşündedir. Delil olarak Ebû Hureyre'nin şu haberini gösterir:

“Hz. Peygamber, Eban b. Saîd'i bir seriyyeye gönderdi. Eban, Hayber'in fethinden sonra Hayber'e geldi. Hz. Peygamber ona ganimetten pay vermedi.”⁸⁵

Ahmed b. Süleyman, bu hükme itiraz olarak “Hz. Peygamber, Allah yolundaki ve Hz. Peygamber ile ilgili bir ihtiyaçtan dolayı Medine'de kalıp Bedir savaşına katılmayan Hz. Osman'a ganimetten pay ayırdı.” diyenlere cevap olarak bu hadiseyi Hz. Osman'ın özel durumuna hamleder ve şu açıklamayı yapar:

“Bu Hz. Osman'a özel bir durumdur. Çünkü Hz. Peygamber'in kızı hasta olduğu için Hz. Osman onunla ilgilenmesi sebebi ile Bedir gazvesine katılamadı.”⁸⁶

⁷⁶ Tirmîzî, “Ahkâm”, 32.

⁷⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 7/115-116.

⁷⁸ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 2/83.

⁷⁹ Tahâvî bu konuda şu bilgiyi vermektedir: “Şayet bu hadîsin sübûtu katî ve senedi muttasıl olsa bile zikrettiğimiz, Atâ'nın Câbir (r.a.)'tan rivayet ettiği hadîs ile aralarında ihtilaf söz konusu olmaz. Zira bu rivayette Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in taksim olmayan şeylerde şüf'anın olduğu hükmünü verdiğini nakletmektedir. Ardından ‘Taksim olduktan sonra şüf'a yoktur.’ diyerek kendi kanaatini zikretmektedir. Değilse bu Resûlullah'ın sözü değildir.” bk. et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4/121.

⁸⁰ İsmail Lütfî Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, 111.

⁸¹ et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/134.

⁸² Ezan lafızlarının birincide yüksek sesle ikincide kısık sesle söylenerek dört defa tekrar edilmesi. Bu uygulama bazı Şâfiî fakihleri tarafından sünnet olarak kabul edilmektedir. bk. el-Ferrâ, *et-Tehzîb*, thk. Adil Ahmed Abdülmecûd, Ali Muhammed Muavvid (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997), 2/36.

⁸³ Ebû Dâvûd, “Salât”, 28.

⁸⁴ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/72.

⁸⁵ et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr* (b.y.: Müessesetü er-Risâle, 1994), 7/346.

⁸⁶ Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 2/533; Hattâbî bu konuda şöyle demektedir: “Bu durum Hz. Osman'a has bir durumdur. Çünkü Hz. Peygamber'in kızı o sırada hasta idi Hz. Osman da ona bakıyordu. Allah'ın ve Resûlünün ihtiyacından maksat da budur. Savaşa

1.3.6. Hz. Peygamber'in Kendine Mahsus Özelliklerine Hamletmek

Allah tarafından seçilmiş bir peygamber olması hasebi ile Hz. Peygamber'in kendisine mahsus hallerinin olması normaldir. Bunun yanında mesuliyetlerinde de farklılıkların olması tabiidir. İbn Kuteybe "Benim gözüm uyur fakat kalbim uyumaz."⁸⁷ rivayetini yorumlarken:

"Hz. Peygamber'in mesul olduğu hükümler birçok konuda ümmetin mesul olduğu hükümlerden farklıdır."⁸⁸ diyerek bu duruma işaret etmiştir. Aynı düşüncede olan İbn Fûrek'in (öl. 406/1015):

"Hz. Peygamber aksini yaptı diyerek bir hadis reddedilemez. Çünkü bu durumun hasâisü'n-nebîden olması mümkündür."⁸⁹ sözü de bunu desteklemektedir.

Hz. Peygamber'e mahsus bu haller ve hükümlerin bilinmesi, hadislerin arasında görülen ihtilafın giderilmesinde ve hadislerin daha doğru analiz edilmesinde önemli faydalar sağlayacaktır. Ahmed b. Süleyman, hadisleri yorumlama konusunda zaman zaman bu hususa vurgu yapmaktadır. Örneğin ona göre imam oturarak namaz kılamaz. Bu hükmüne delil olarak:

"Benden sonra hiç kimse oturarak imamlık yapmasın."⁹⁰ rivayetini göstermektedir. Bu konuda farklı düşüncede olanlar ise Hz. Peygamber'in hastalığı esnasında oturarak imamlık yapmasını delil olarak kullanmaktadır.⁹¹

Ahmed b. Süleyman bu rivayeti kendi istidlâl etmiş olduğu rivayete dayanarak Hz. Peygamber'e has bir durum olarak yorumlar.⁹²

Ahmed b. Süleyman'ın Hz. Peygamber'e has olarak yorumlanan rivayetler konusunda aksi fikir beyan ettiğine de rastlamaktayız. Örneğin İmam Yusuf, korku namazının Hz. Peygamber'e has bir uygulama olduğu fikrindedir. Ona göre Hz. Peygamber'den sonra salatü'l-havf, bir imamla değil iki imamla kılınmıştır. Bir imam iki rekât kıldırırken diğer grup namaz kılanları gözetmiş, daha sonra diğer grup iki rekât namaz kılarırken ilk grup bunlara nöbetçilik yapmıştır.⁹³ Ahmed b. Süleyman salatü'l-havfın Hz. Peygamber'e has bir uygulama olduğu düşüncesini reddettiğini şu şekilde belirtir:

"Salatü'l-havfın Hz. Peygamber'e has bir uygulama olduğuna dair hiçbir delil yoktur. Ebû Yusuf'un zikrettiği haber, 'Rasûlüm! Savaşta mü'minlere namaz kıldırmanın zaman, onlardan bir taife silahlı bir vaziyette seninle beraber namaza dursunlar. Bu sırada diğer taife düşmana karşı nöbet tutsun. Namaz kılan taife secde yapıp rekâtı bitirince, nöbet tutmak için arka tarafa geçsin. Sonra namaz kılmamış olan diğer taife gelsin ve seninle birlikte namazlarını kılsınlar.'⁹⁴ ayetinin zahirine ters düşmektedir."⁹⁵

Sonuç

Aralarında tenâkuz olduğu düşüncesi oluşan hadisleri ele alan ve bu tenâkuzu giderme yollarını ortaya koymayı hedef edinen muhtelifü'l-hadis ilmi ulümü'l-hadis içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu problemleri arama yoluna sevk etmiştir. Her bir ilim adamının kendi geleneği ve bilgi birikimi çerçevesinde

katılmayanlara da ganimetten pay verilir diyenlerin bu rivayete istidlâli doğru değildir." bk. Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Meâlimü's-sünen* (Haleb: el-Matbaatü'l-İlmî, 1932), 2/306.

⁸⁷ Buhârî, "Menâkb", 24.

⁸⁸ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, 355.

⁸⁹ ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît* (b.y.: Dâru'l-Kütübî, 1415/1994), 6/253.

⁹⁰ el-Hârûnî, *Şerhu't-Tecrid*, 1/173. Bu hadise kaynaklarda rastlayamamakla birlikte Kurtûbî'nin İstizkâr adlı şerhinde İmam Malik'in Hz. Peygamber'in hastalığında oturarak imamlık yapmasına istinaden "Bize göre amel imam oturarak namaz kıldırabilir." hükmü zikredildikten sonra Ebû Musab'ın Mâlik'ten rivayet ettiği "İmam oturarak namaz kıldırmasın. Bu durumda namaz fâsîd olur." sözü nakledilmektedir. bk. Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah el-Kurtûbî, *el-İstizkâr*, thk. Salim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/173.

⁹¹ Ebû Hanîfe imamın oturarak namaz kıldırabileceği düşüncesindedir. bk. et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 14/327.

⁹² Ahmed b. Süleyman, *Usulü'l-ahkâm*, 1/143-144. Tahâvî, *Müşkili'l-âsâr* adlı eserinde, imamın oturarak namaz kıldırabileceğini açıkladıktan sonra şunları söyler: "İmam Mâlik ve Muhammed b. Hasan oturanın ayakta olana imamlık yapamayacağı görüşündedir. Bu durumu Hz. Peygamber'e has bir durum olarak görmekteyiz. Hiç kimsenin kendi kanaatine göre bir durumu Peygamber'e has yapması düşünülemez. Ancak Hz. Peygamber'in diğer insanlara üstünlüğünü gerektirecek hususlarda bu uygulamaya gidilebilir." bk. et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 14/327.

⁹³ Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 1/185

⁹⁴ en-Nisâ 4/102.

üretmeye çalıştığı çözüm yöntemi bu bağlamda önem arz etmektedir. Şîa içerisinde hadisleri yorumlama konusunda akılcı yaklaşımı ile temayüz eden Zeydiyye geleneğinde de muhtelifü'l-hadise dair yöntem arayışlarının olduğu görülmektedir. Örneğin Zeydî muhaddis ve fakih Ahmed b. Süleyman, çelişik rivayetlerin tenkit ve analizinde öne çıkmaktadır. O, *Usulü'l-ahkâm* adlı eserinde Zeydî düşüncenin delil olarak kullandığı ahkâm hadislerinin yanında “muhaliflerimiz” dediği farklı görüşteki ulemanın istidlâl etmiş olduğu rivayetleri ve bu rivayetlerin farklı yorumlarını ele almaktadır. *Usulü'l-ahkâm* bu muhtevası ile “muhtelifü'l-hadis” literatürü içinde değerlendirilebilir bir eser kimliği taşımaktadır.

Ahmed b. Süleyman'ın aralarında ihtilaf olduğu düşüncesi oluşan rivayetlerde ihtilafı giderme konusunda ulema tarafından genel kabul görmüş uygulamaları öncelendiği görülmektedir. Bu da sırası ile cem' ve te'lif, tercih, nesh ve tevakkuf şeklindedir. Cem' ve te'lif uygulaması *Usulü'l-ahkâm* içerisinde diğer uygulamalara göre daha fazla kullanılmıştır. Bu nedenle Ahmed b. Süleyman'ın kendi istidlâl etmiş olduğu rivayetlerin dışındaki hadisleri reddetmek yerine akılcı bir yaklaşımla yorumlayarak bu rivayetlere farklı anlamlar yüklediğini söylememiz mümkündür.

Zeydiyye tarihi içerisinde klasik dönem uleması olarak tabir edebileceğimiz Kâsım er-Ressî (öl. 246/860), Yahyâ b. Hüseyin (öl. 298/911) ve Muhammed b. Yahyâ (öl. 310/923) gibi Zeydî düşüncenin önde gelen simaları bu tür hadislerle karşılaştıklarında kendi istidlal ettikleri hadislerle çelişki arz eden diğer rivayetleri cem' ve telif yoluna gitmemektedirler. Bu hadisler karşısında, söz konusu rivayetlerin sahih olmadığını söyleyip reddetmek onların öncelikli prensibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmed b. Süleyman'da gözlemlediğimiz bu tutum bizi, Zeydî düşünce içerisinde zamanla öncelik sıralamasının değiştiği sonucuna götürebilir. Ayrıca Ahmed b. Süleyman döneminde Zeydiyye içerisinde Ehl-i sünnet düşüncesine yönelişin başladığını söylemek de mümkündür.

Ahmed b. Süleyman, cem' ve te'lif uygulamasında fıkıh usulü metotlarından olan tahsîs, takyîd ve haml'i etkili bir şekilde kullanmaktadır. “Bizde umum husûs üzerine bina edilir.” diyerek bu gibi durumlarda Zeydî düşüncenin genel kabullerine de ışık tutmaktadır. Hamletme metodu, Ahmed b. Süleyman'ın bu metotlar içerisinde en ağırlıklı şekilde kullandığı metot olarak görülmektedir. Bunu yaparken “muhaliflerimiz” diye tabir ettiği ulemanın delil olarak kullandığı hadisleri değerlendirmekte ve bu hadislere farklı yorumlar yapmaktadır. Yorumlama esnasında kimi zaman delil olarak kullanılan rivayetlerin aslında farklı hükümler içerdiğini, kimi zaman durumun ve niteliklerin farklı olduğunu belirtmektedir. Kimi yerde zaman ve mekân farklılıklarının yanlış anlamalara sebep olduğunu izah etmektedir. Kimi yerde de râvinin yanıldığını, muhatapların farklılığından dolayı farklı uygulamalara gidildiğini veya rivayetin hasâisü'n-nebîden olduğunu ifade ederek bu rivayetleri, muhaliflerinden farklı şekillerde yorumlamaktadır.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar, bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir.

Kaynakça:

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'anî el-Himyerî. *el-Musannef*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1982.
- Ahmed b. İsa. *Emâli*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1410/1990.
- Ahmed b. Süleyman, Ebu'l-Hasen. *Usûlu'l-ahkâm el-câmi' li-mesâilî'l-helâli ve'l-haram*. San'a: Mektebetü Bedr, 1425/2004.
- Atar, Fahrettin. “Tedbîr”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40/258-259. İstanbul: TDV Yayınları, 1432/2011.
- Bardakoğlu, Ali. “el-Âm”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 552-553. İstanbul: TDV Yayınları, 1409/1989.
- Berzencî, Abdullah Aziz. *et-Tearuzu ve't-tercihu beyne'l-edilleti's-şer'iyyeti*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahih*. b.y.: Dâru Tavku'n-Necât, 1422/2001.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadislerde Görülen İhtilaf ve Çözüm Yolları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1402/1982.

- Dârakutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *Sünenü Dârakutnî*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü er-Risâle, 1425/2004.
- Demirci, Kadir. "Hicrî III. Asırda Zeydî Bir Muhaddisin Metin Tenkidine Yaklaşımı". *İslâmî İlimler Dergisi* 2/2 (Güz 2007), 11-28.
- Demirci, Kadir. "Zeydî Hadis Yorumu: Muhammed b. Yahya (ö. 310/923) Örneği". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/2 (2018), 105-126.
- Ebü Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebü Yusuf, Yakub b. İbrahim. *el-Âsâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Hârûnî, Ahmed b. el-Hasen. *Şerhu't-Tecrîd*. 6 Cilt. San'a: Merkezü'l-Bühûs ve't-Türasi'l-Yemenî, 1427/2006.
- Hattâbî, Ebü Süleyman Hamd b. Muhammed. *Meâlimü's-sünen*. Haleb: el-Matbaatü'l-İlmî, 1351/1932.
- Humeydî, Ebûbekir Abdullah b. Zübeyr. *Müsnedü'l-Humeydî*. Dimeşk: Dâru's-Sekâ, 1417/1996.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. Mısır: Müessesetü Kurtuba, 1313/1895.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullah. *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmî-Müessesetü'l-İşrâk, 1414/1999.
- İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004.
- İsfahânî, Râgıb. *Müfredât elfazi'l-Kur'an*. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1418/1997.
- Kârî, Ali b. Muhammed. *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahâti ehl-i eser*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Kâsânî, Alâüddin. *Bedâiu's-sanâi'*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1413/1992.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccac. *Sahihu Müslim*. b.y.: Dâru İhya-i Kütübi'l-Arabiyye, 1374/1955.
- Küleynî, Muhammed b. Yakub. *el-Kâfi*. Beyrut: Dâru't-Tearuf li'l-Matbûât, 1410/1990.
- Nevevî, Ebü Zekeriya Muhyiddin. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Nisâbü'rî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadis*. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1397/1977.
- Özdemir, Ahmet. *İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebi' b. Habîb'in Müsned'i*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 1439/2018.
- Süyûtî, Celaleddin. *Tedribü'r-râvi*. b.y.: Dâru Tîbe, ts.
- Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdris. *Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1980.
- Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdris. *er-Risâle*. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1359/1940.
- Şâşî, İbn İshak. *Usûlü's-Şâşî*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, ts.
- Şemsüddin, Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Tahâvî, Ebü Cafer. *Şerhu meâni'l-âsâr*. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1415/1994.
- Tahâvî, Ebu Cafer. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. b.y.: Müessesetü er-Risâle, 1415/1994.
- Tûsî, Ebü Cafer. *Tehzîbü'l-ahkâm fi şerhi'l-Muknia*. Tahran: Daru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1386/1966.
- Yahyâ b. Hüseyin. *el-Ahkâm fi'l-halali ve'l-haram*. Yemen: Mektebetü Ehli'l-Beyt, 1437/2016.
- Yolaçan, Semih. *Usulü'l-Ahkâm Eseri Bağlamında Zeydî Muhaddis Ahmed b. Süleyman'ın (öl. 566/1171) Ahkâm Hadislerini Yorumlama Esasları*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1443/2022.
- Zerkeşî, Ebü Abdillâh Bedreddin. *el-Bahrü'l-muhît fi usûli'l-fikh*. b.y.: Dâru'l-Kütübî, 1415/1994.
- Zeyd b. Ali. *Müsnedü el-İmam Zeyd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.